

E. du Perron

**Schandaal
in Holland**

‘Schandaal in Holland’ van
Eduard du Perron (1899 - 1940)
verscheen voor het eerst in 1939.

Voor deze heruitgave is dankbaar gebruikgemaakt van tekst
en afbeeldingen op de website van DBNL.org.

Deze editie is een qua spelling aangepaste tweede druk
die in 1939 verscheen bij
H. P. Leopolds Uitgevers Mij. N.V. te 's-Gravenhage.

Het omslagontwerp is een bewerking van het origineel.

Tekstbewerking 2024: Wijnand C. van de Meeberg

‘Schandaal in Holland’
is in 2024 opnieuw uitgegeven onder auspiciën van
Stichting De Laatste der Mohikanen
Boeken die bekliven
www.delaatstedermohikanen.nl

De Laatste der Mohikanen

Promoot literair erfgoed en stimuleert de leeshonger

ISBN 9789085485445

Inhoud

I. De prins trouwt en Willen van Haren	7
II. De vrijheid van de regenten	24
III. De vrijheid en Oranje	40
IV. Tegen de dikke hertog	56
V. De gekreukte zondag.....	70
VI. De dolle maandag.....	83
VII. De week van verzet	99
VIII. De strijd hervat en beslecht	117
IX. Willems noodlot	131
X. Onno's ouderdom.....	144
Noot	161

I. De prins trouwt en Willen van Haren

De geleerde Huizinga schrijft ergens in zijn leven van Erasmus: De historie pleegt, als van elke aristocratie, de fouten van onze regentenstand zeer zwaar te tellen. Misschien heeft ten slotte geen andere aristocratie, of het moest die van Venetië zijn, zo lang, en met zo weinig geweld een staat bestuurd. Het inzicht moet van algemener wijsheid getuigen dan de verzuchting van een achttiende-eeuwer als de goede Oliver Goldsmith, die van Holland, Genua en Venetië juist zei dat men er zag *the laws govern the poor and the rich govern the laws*.¹ Bovendien, dit alles kon met weinig geweld gepaard gaan; weinig geweld, dat wil, wanneer het om besturen gaat, zeggen: veel vernuft en beleid; veel overtuiging ook. Zonder veel overtuiging inzake zijn recht op bevoorrechting was de regent nog ongeborn; vandaar bij de geboren regenten die vanzelfsprekendheid in gedrag en aanspraken, die alle beleid haast vervangen kon; de verwatenschap die zelfs hun goedheden kleurde; de gladde glimlach waarmee zij hun overtuiging oplegden aan wie geen enkele reden scheen te hebben evenzo overtuigd te zijn.

De geboren regenten van onze achttiende eeuw waren tot achtelozere getuigenissen in staat vanuit hun bevoorrechte positie, voor zichzelf en voor anderen, dan hun noester vaders die het regentschap nog veroverden met alle klauwen van hun schepen en alle koorden van hun beurs. Zolang burgerij en volk aan het regentschap niet tornden, was alles goed; en burgerij en volk morden en kritiseerden eindeloos, maar in eigen boezem. Ook was wat de pachters en rentmeesters van hen

¹ De wetten regeren de armen en de rijken regeren de wetten.

eisten een heilzame afleiding voor hen; voor kritiek en morren moet men tijd hebben.

De regenten, wie het daaraan niet ontbrak, wijdden hun verontwaardiging aan staatszaken: bijv. wanneer een stadhouder uit politieke eerezucht oorlogen wenste te voeren die de handel in gevaar konden brengen; ofwel, zij vlamden van ontstoken rechtsgevoel wanneer, binnen hun eigen harmonieën en vriendschappen, de een of andere omwenteling plaatsvond, een verraderlijke en snode kunstgreep, waardoor zij die toch al jaren van de hoogste posten genoten hadden, onder kwamen te liggen. Vooral het verwijt van slecht vaderlanderschap stroomde hun dan welig en krachtig over de lippen. Voorts waren er de adellijk-geboren regenten die anderen, hoezeer misschien ook geboren regent maar niettemin uit de burgerij opgekomen, met walging aanhoorden wanneer zij poogden argumenten te doen gelden die hen veroorloofden zich, voorshands, tot het patriciaat te rekenen.

Maar wat ook gebeuren mocht, tot het beleid van regenten hoorde in alle tijden dat zij hun vuile was binnenshuis deden. Geen wonder dat zij er zelfs vermaard om waren: zij wisten alles van elkaar, maar hielden het buiten de publieke zaken; een stand die zijn zaken voor het publiek gooide, was een stand die zich aller-onnozelst ophief door zichzelf tot publiek te maken. Het beroep dat Onno Zwier van Haren inzake zijn vuile was op het publiek deed, was dan ook een ongunstige uitzondering op de regel, misschien alleen recht te verklaren door 's mans tot dusver teruggedrongen schrijversroeringen.

*

De gebroeders Van Haren waren Friese edellieden, geen Hollanders, en desondanks geen boerse landjonkers maar uiterst gecultiveerd. Smaad en eenzaamheid eerst zouden Onno dich-

ter maken, maar zijn oudere broer Willem mocht zich zo noemen sinds hun moeders dood, sinds hij de gestorvene sprekend had opgevoerd in overvloedige, zij het hortende, verzen. Regenten waren zij onverbeterlijk geboren: met een vader die grietman² was van het Bildt en een oom grietman van Weststellingwerf; met een grootvader die hoogbejaard in de grietenij van hun overleden vader stapte om die voor zijn kleinzoon Willem open te houden. Willem was achttien toen die grootvader op zijn beurt overleed, en hij, tegelijk slotvoogd geworden van Sint-Anna-parochie, zich met de pachten kreeg te bemoeien. Zijn moeder, die hem op zijn achtste reeds in de plaats van haar overleden man had willen zien treden, zo nodig onder toezicht van een zaakgelastigde, en die in dit plan door haar schoonvader was gedwarsboomd, liet zich van nu af, tot in zo geringe onderdelen als het benodigde voor haar opschik, door hem voorzien, en hij, de vrijgevigheid in persoon, gaf en dacht er niet over haar eisen in het minst overdreven te achten. Eens slechts, toen zij van Leeuwarden de groenten uit zijn tuin in Sint-Anna liet weghalen, verzocht hij haar hem dit kleine beetje leeftocht dat zijn dorp opleverde te willen laten.

Knapper en rijziger jonkman dan Willem van Haren bezat zelfs Friesland niet, en hij was altijd de lieveling van zijn moeder geweest, die soms geneigd scheen haar tweede zoon Onno te vergeten. Maar Onno was dan ook in handen van de oom wiens grietenij hém wachtte, en voor zijn opvoeding elders uitbesteed: hij leek bovendien, in deze tijd al, zo beheerst en verstandig, dat men soms eenvoudig vergat hem geld te sturen. Hij maakte dan opzettelijk fouten in zijn werk, uit vrees het

² Een grietman was in de late middeleeuwen rechter en bestuurder van een grietenij in de provincie Friesland en in het Westerkwartier van de provincie Groningen. De grietenij was een grondgebied met een zekere mate van zelfbestuur.

feestje dat zijn promotie mee zou brengen niet te kunnen bekostigen. Maar het vervulde hem met bitterheid, en hij veroorloofde zich later zijn moeder daarvan blijk te geven, in een Franse brief zoals zelfs een jonge Fries van beschaving destijds zijn huiselijke kring verschuldigd was: *On ne songe pas plus à moi que si je n'étais pas au monde.*³ Kort voor zijn dood zijn gepasseerd leven berijmend, schreef hij nog met sarcastische wrok: *Ik meende dat, door wel studeren, een ieder mij zou admireren; een ieder riep: ik was pedant.* Als kind reeds had hij gevoeld hoezeer Willem de voorkeur had, en misschien had hij hem gehaat, als Willem hem niet zo hartelijk van zijn eigen zakgeld had gegeven. Maar zoals Willem was, kon ook Onno slechts van hem houden.

Was Willem een bedorven knaap, zijn eerste opwelling was altijd: hen die zijn genegenheid bezaten mee te bederven. Voor een Frans uitgewekene, voor wie hij vriendschap had opgevat en die hij zich tot mentor had gekozen, kon men hem ternauwernood beletten zich te ruïneren. Het was zijn christenplicht, voerde hij aan, zich op die wijze voor een vervolgte vreemdeling te interesseren; en het voorbeeld van zijn moeder, wier behoefte aan schittering voor haar mans nalatenschap een zo ernstig gevaar had opgeleverd, kon hem bij dergelijke opwellingen moeilijk weerhouden. De grootvader echter, die toen met verwoedheid bleek nog te leven, streed tegen moeder en zoon beide, onverschillig niet alleen, maar zelfs gevleid, voor gierig door te gaan in hun ogen. Hoewel volledig op ondankbaarheid van de jongen rekenend, had hij ook de vrouw zo onverzettelijk, dat wil zeggen zo Fries en welbewust Fries, tot de orde geroepen, dat zij voorgoed met elkaar braken. Eerst veel later, toen de grootvader, tweeëntachtig jaar oud, op het punt stond dit leven te verlaten, zag de moeder in dat hij gelijk

³ Niemand denkt meer aan me dan wanneer ik niet in de wereld was.

had, dat zijn onverbiddelijk voorschrift: *Geen vermaak, geen ver-toning, eer de schulden tot de laatste cent betaald zijn!* - de erfenis van haar man voor haar zoon gered had; en zij deed stappen om zich met hem te verzoenen. Maar de stervende, hoewel geheel verzwakt en met hete koorts in zijn zweet-bed liggend, wei-gerde nog na een bedenktijd te hebben gevraagd van drie da-gen. Ook hier twee opvattingen van regentschap die onver-zoelijk bleken.

Willem, die zijn moeder haar liefde volop teruggaf, kon niet zien dat zij een ouder en vrouwelijk portret van hemzelf was; Onno zag het en begreep dat haar dood zijn broer althans in één opzicht een goede dienst had bewezen. De verzen die Willem geschreven had, las hij met ontroering. Zelf ontroerd, vroeg hij zich echter af of Willem nooit grieven tegen de over-ledene gekoesterd had - en durfde het hem niet te vragen. Daarbij, Willem wist immers niet wat haatdragendheid was; hij mocht een driftkop zijn, kwaad was hij alleen zolang men hem prikkelde. Nooit zou Onno de indruk vergeten die zijn broer als jongen op hem maakte, toen hij hem vol trots en eigen-handig zijn vechthaan de nek zag omdraaien, omdat deze door een Engelse haan op de vlucht was gejaagd. Hij had wekenlang met het dier onder zijn arm rondgelopen, het strelend en toe-fluisterend en tegen zich aandrukkend als moest uit zijn eigen spieren de kracht in hem overgaan om de Engelsman te klop-pen (die hypocrieten, die voorgaven onze achteruitgang te betreuren, maar die met de Algerijnse zeerovers gemene zaak tegen ons maakten). De haan was na weinige en onzekere stormlopen al de verkeerde richting uit gefladderd, als een staatsgezinde koopman voorwaar, en dat met een vurig Oran-gist als Willem tot meester! Het volgend ogenblik zag hij Wil-lem met blauwe vlammen in de ogen het dier de nek breken, van zich af werpen, verhit en met opgeheven hoofd het veld verlaten. Een halfuur later zijn kamerdeur openend, vond hij

hem voorover op bed liggen, doodstil, maar zijn lichaam zacht trillend van snikken. Onno was verlegen weer weggegaan, maar van dat ogenblik verbeeldde hij zich dat hij wist hoe men zijn broer kon leiden.

De vrouwen waren van jongsaf Willem van Harens zwakste punt: hij ging op hen af met de naïeve begerigheid van een kind voor koekjes en zonder veel meer kieskeurigheid. Enige maanden na de dood van zijn moeder brandde het slot te Sint-Anna af op de vleugels na, en deze tweede slag, zo kort na de vorige, deed hem denken dat het noodlot hem vervolgde. De brand had in de nacht plaats gehad, toen hij niet aanwezig was omdat hij in een ander bed lag dan zijn eigen. Terwijl hij het middenstuk weer deed optrekken, zat hij als verkleumd in een van de vleugels en verwaarloosde zijn grietmansplichten; in deze tijd ontdekte hij dat hij immers toch niet over het geduld en de gaven beschikte om de rekeningen van zijn rentmeester en pachters te controleren, en dat zijn geweten dus toch voor een groot deel afhing van hun geweten. Op een ongewoon mooie dag de klare hemel in zijn ogen opvangend, herhaalde hij voor zich uit, zonder zelf te weten wat hij bedoelde: *Dit alles moet mij immers verderven*. Toen, somber uitgegaan, ontmoette hij in Leeuwarden een hellebaardiersdochter met wie hij maar weer een landjonkers-vrijage begon, en alle zon scheen op slag teruggekomen.

Maria Crullers, die haar naam verhollandst had maar van Duitse bloede was, trof Willem door de romigheid van haar huid en het schelle blond van haar kroezende haren; haar dikke hals, plat gezicht en onregelmatig gebit lieten niet na hem te bekoren, omdat hij er de Friese jukbeenderen en andere knokigheid in miste; dat zij zich ook elders liet afromen hinderde hem niet, waar hij in deze tijd niets zozeer op prijs stelde als gemak en korthed in de voorspelen. Maar Maria Crullers wist

hem beter aan haar lot te hechten dan hij ooit had kunnen voorzien, en de algemene onkunde in kinderbeperking van de tijd speelde hier een rol in: zij baarde hem alsof het vanzelf sprak, kort achter elkaar, twee kinderen. Toen hij deze zo onvermijdelijk komen zag, lachte Willem het bedreigde gevoel dat hij ondervond weg, door te zeggen dat het een edelman goed stond enig natuurlijk kroost te onderhouden. En zonder zijn geld na te tellen, liet hij ook de twee vleugels van zijn kasteel vernieuwen.

Toen dit gebeurde had hij zijn hart reeds elders verpand, en terwijl hij voortging zijn nachten aan Maria Crullers te wijden, bracht hij de vrije uren van zijn dagen door met het schrijven van eindeloze epistels aan een kamerjuffer, uit Engeland met de jonge gemalin van de Friese stadhouder, zijn heer en vriend, meegekomen. De latere Willem IV had als kind vaak met Willem en Onno gespeeld, en omtrent hun tiende jaar reeds had de innemende trouwhartigheid van de mismaakte knaap vooral de oudere broer geheel veroverd. Langzamerhand, toen hij zich voor de geschiedenis van het land was gaan interesseren als voor iets dat zijn persoonlijke lotsbestemming aanging, was Willem van Haren met verbazing gaan beseffen welke grote waarde die tere speelkameraad vertegenwoordigde. Zoon van de opmerkelijke vrouw die, Hessische prinses en verrukkelijk jong nog, zich in Friesland na haar weduwschap zo geliefd had weten te maken dat men haar Maaïke-Meu noemde, en door haar met overdreven zorg soms bewaakt, bleef hij vóór alles de enige zoon van een held die de naam Friso droeg; eens bestemd wellicht de rol te spelen die de te jonggestorvene zeker gespeeld zou hebben.

Maar, dacht Willem dan, om zich tegen de Staten te doen gelden was inderdaad een held nodig, en de zo zorgzame moeder van deze jongen had niet kunnen beletten dat hij de val deed, die hem als held wel voor altijd zou doen mislukken.

Welk een tragische lotsbestemming scheen zich te herhalen onder de Friese Oranjes, na zich onder de andere reeds zo opmerkelijk te hebben geopenbaard: Willem II had een held kunnen zijn, evenals Joan Willem Friso, en ook hij was jong gestorven; de Staten hadden zijn zoontje uit hun weg geduwd, evenals dit kind, en. Met popelend hart zijn vergelijking volgend, stelde Willem van Haren vast dat ook het “Kind van Staat” altijd ziekelijk was geweest, van nature weinig voor de heldenrol voorbestemd had geleken. En hij was de grootste geweest van allen! Zo werd Willem van Haren zich bewust hoezeer hij Oranjeman was en blijven wilde, niet alleen uit ridderlijkheid, maar met hoop, dwars tegen alles in wat uit koopmansgeest het gezag van een nieuwe Oranje als ramp beschouwde.

Het was of de prinses-douairière deze gevoelens van de oudste Van Haren voor haar zoon doorzag; ook zij begon hem merkbaar boven Onno te verkiezen. *Die*, dacht zij, *sluit zich al te veel op in zichzelf*. Niet dat zij Onno wantrouwde, maar zij voelde dat de miskennis en het onrecht, haar zoon aangedaan, de toewijding van de oudste Van Haren deed gloeien, en dat het bedachtzame in Onno op grotere diepte kon wijzen was geen argument voor een moederhart.

Het prinsdom Oranje was onmiddellijk na de dood van Willem III reeds door de Franse koning geroofd, ook haar man had het nooit bezeten; maar nu nog, en voortdurend, roofden Frankrijk en Pruisen al wat haar zoon aan buitenlandse bezittingen uit de erfenis van Willem III had moeten toevallen, en even koppig als zij in zijn naam bleef protesteren, even vruchteloos waren deze protesten, van een verlaten vrouw en weduwe uitgaande. Zij sprak er op een avond over met Willem van Haren, zeggend dat zij vast vertrouwd in God en de toekomst, als haar zoon met evenveel vertrouwen zich tegen zijn vijanden zou pantseren in christelijke deugden. Hij boog en

zweeg, maar zij zag aan zijn ogen dat de christelijke deugden hem minder vertrouwen inboezemden dan de trouw en strijd-lust van aanhangers als hijzelf. *Hij is zelf nog geen achttien*, dacht zij, naar zijn verhitte wangen kijkend, en zij had hem over het hoofd willen strijken zoals zij het haar eigen zoon gedaan zou hebben. Instinctief - waar hij tegenover een vrouw stond - merkte Willem de indruk die hij gemaakt had; hij voelde zich de medeplichtige van de douairière in haar moederliefde, niet minder bereid voor haar zijn leven te geven.

In deze tijd las hij een staats geschiedschrijver die zich beijverde de Oranjes op de “ware vaderlandse” manier te belichten. Willem de Zwijger heette een tiran, nog juist tijdig vermoord om niet te worden ontmaskerd; Maurits was de moordenaar van de edele Oldenbarnevelt; Frederik Hendrik de vazal van de Engelse Stuarts; Willem II als zijn grootvader een mislukte tiran en ongetwijfeld ook door de dood in zijn snode plannen gestuit; Willem III ontaard schoonzoon van Jakobus II van Engeland, zoals zijn vader een te liefhebbend schoonzoon van Karel I was geweest (wat schijnbaar even weinig goedkeuring verdiende), en, in het spoor van zijn oudoom Maurits, moordenaar van de onvolprezen De Witten. En als kroon op het werk, als laatste stoot die wel in ieder goed-Hollands hart terecht moest komen: een nauwkeurige berekening hoeveel al deze Oranjes het land gekost hadden!

Schuimbekkend van verontwaardiging over een dergelijke laagheid, voelde Willem tegelijk zijn vervoering voor de Oranjes zwellen.

Dan, opeens ontmoedigd – dit was in de dagen toen Sint-Anna afbrandde - had hij behoefte aan het oordeel van Onno. Hij schreef hem; hij vatte alles samen in een wijsheid die hij juist gelezen en die hem diep getroffen had: het woord van de politicus die verkondigde dat hij telkens hoorde gewagen van prinsgezinden en staatsgezinde maar nooit anders ontmoet

had dan *zelfgezinde*. Onno, drie jaar jonger dan hij, schreef hem bezadigd terug dat het hem niet was mogen gelukken veel wijsheid in het geciteerde woord te ontdekken, daar de zegger vergeten scheen dat men juist die zelf gezindheid voor de prins of voor de Staten kon aanwenden. Dat men het, heel een loopbaan door, beurtelings zou kunnen doen voor de een en de ander, zoals de zegger scheen aan te duiden, en aldus zelf de beste zaken maken, kwam Onno in de praktijk onwaarschijnlijk voor. De brief lezend, vroeg Willem zich af hoe hij dit zelf niet bedacht had, waar het tegelijk van de eerlijkste en simpelste wijsheid scheen te getuigen.

De prinses-douairière intussen, die haar zoon enige tijd had moeten missen toen hij aan de universiteit te Franeker studeerde, bang dat hij zich evenals zijn vader op de slagvelden zou wagen, al was het buiten de dienst van de Republiek, die hem niet eens de hem toekomende rang in het leger wilde geven - de prinses-douairière gaf ronduit te kennen dat het haar hartenwens was een nieuwe prinses van Oranje het stadhouderlijk paleis te Leeuwarden te zien betrekken. Als om het lot te dwingen, trok zij zelf, onmiddellijk na 's prinsen meerderjarigheidsverklaring, uit het paleis en vestigde zich in een aanzienlijke particuliere woning in de nabijheid. Kon de moeder meer offeren, om te verdienen dat het lot haar wens zou vervullen? En was haar zoon bovendien nu toch niet reeds stadhouder in drie van de zeven provinciën?

Het zou nog drie jaar duren eer haar verlangen vervuld werd, maar toen ook op de meest vererende wijze. Evenals Willem II, als Willem III, werd ook deze prins van Oranje door een Engelse koningsdochter aanvaard, al was deze nieuw ingevoerd uit het huis van Hannover, nauwelijks op de Engelse troon bevestigd. De prinses echter was een vermaarde schoonheid, die Lodewijk XV had geweigerd, al had zij dit moeten doen omdat haar huis zijn enig prestige aan de protes-